

KUMALAR ÇAYI (DİNAR) HAVZASINDA KIR MESKENLERİ¹

Rural Dwellings In The Kumalar River (Dinar) Basin

Doktora Öğrencisi. Lütfiye POSTALCI

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Uşak/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8098-362X>

Prof. Dr. Fatma KAFALI YILMAZ

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8410-6440>

ÖZET

Araştırmaya konu olan Kumalar Çayı havzası, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde yer almaktadır. Havza sınırları içerisinde 22 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu çalışmada, Kumalar Çayı havzasında yer alan kırsal meskenlerin genel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkışında etkili olan coğrafi faktörler ele alınmıştır. Ayrıca son yıllarda kırsal meskenlerde ortaya çıkan modernleşme eğilimlerine vurgu yapılmıştır. Araştırmanın amacı, kırsal meskenlerin genel özelliklerini meskenler ve çevre ilişkisi ekseninde açıklamaya çalışmak ve kırsal meskenlerde geçmişten günümüze kadar yaşanan değişimleri ortaya koymaktır. Araştırmada betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Literatür taraması, meskenlerde yaşayan kişilerle yapılan görüşmeler, sahada çekilen fotoğraflar ve çizilen mesken planları ile çalışma betimsel olarak analiz edilmiştir. Kumalar Çayı havzasında, geleneksel meskenlerin inşasında yapı malzemesi olarak kerpiç ve taş kullanılmıştır. Meskenler, genellikle avlu içinde yer almakta olup, ahır, ağıl, samanlık, ocak, depo gibi eklentileri bulunmaktadır. Geleneksel kır meskenleri, doğal çevre koşullarını yansıtmaları bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Ancak, Kumalar Çayı havzasında kırsal meskenlerin inşasında coğrafi çevre faktörlerinin etkisinin giderek azaldığı dikkati çekmektedir. Özellikle son yıllarda ulaşımın gelişmesi, kır-şehir arasındaki bağlantıların güçlenmesi ve sosyoekonomik yapıda meydana gelen iyileşmeler gibi nedenlerle geleneksel yapı tarzı ve gereçleri terk edilmiş olup, meskenler; tuğla, çimento, demir vb. çağdaş yapı malzemeleri kullanılarak betonarme olarak inşa edilmektedir. Dolayısıyla araştırma sahasında geleneksel kır meskenlerinden modern meskenlere geçiş görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kumalar Çayı Havzası, Kır Meskenleri, Mesken Tipleri, Yapı Malzemesi

ABSTRACT

Kumalar River basin, which is the subject of research, is located in the Lake District of the Mediterranean Region. There are 22 village settlements within the boundaries of the basin. In this study, the general characteristics of rural dwellings in the Kumalar River basin and the geographical factors that influenced the emergence of these characteristics were discussed. In addition, the modernization trends that have emerged in rural dwellings in recent years have been emphasized. The aim of the research is to try to explain the general characteristics of rural dwellings on the axis of residential and environmental relations and to reveal the changes in rural dwellings from the past to the present. Descriptive analysis method was applied in the research. The literature review, interviews with the residents of the residences, photographs taken in the field and the residential plans drawn were analyzed in a descriptive way. In the Kumalar River basin, mud bricks and stones were used as building materials in the construction of traditional dwellings. The residences are usually located in the courtyard and have add-ons such as barns, corrals, haystacks, stoves and warehouses. Traditional country dwellings are of particular importance in terms of reflecting natural environmental conditions. However, it is noted that the effect of geographical environmental factors is decreasing in the construction of rural dwellings in the Kumalar River basin. Especially in recent years, traditional building styles and equipment have been abandoned due to the development of transportation, strengthening of the connections between the countryside and the city and improvements in socioeconomic structure; brick, cement, iron, etc. it is built as reinforced concrete using contemporary building materials. Therefore, the transition from traditional country dwellings to modern dwellings is seen in the research area.

Key Words: Kumalar River Basin, Country Dwellings, Residential Types, Building Material

¹ Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Fatma Kafalı Yılmaz'ın danışmanlığında gerçekleştirilen "Kumalar Çayı (Dinar) Havzasının Doğal Ortam Özelliklerinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyaya Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden genişletilerek üretilmiştir.

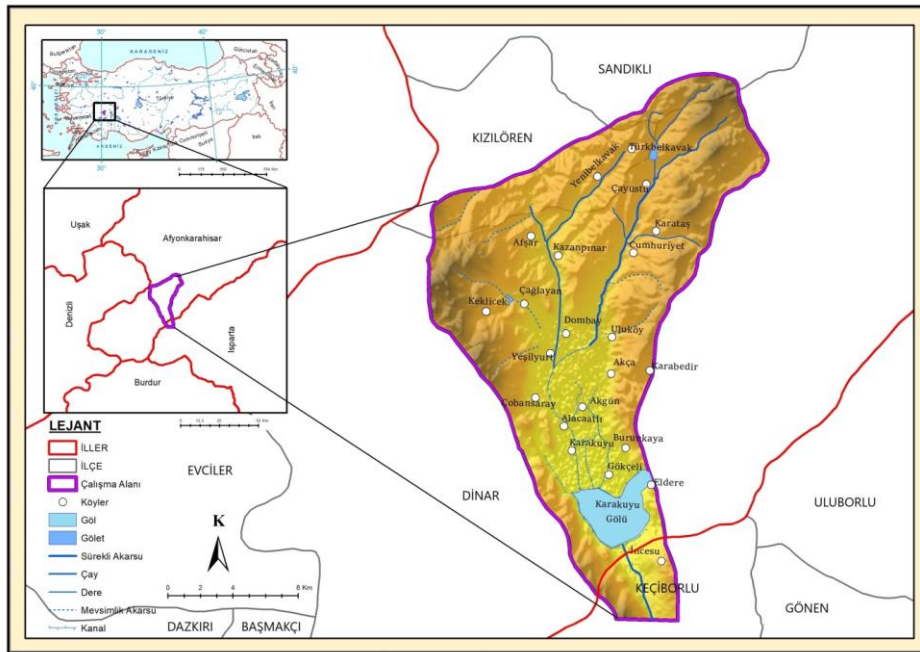
1. GİRİŞ

Yerleşmelerin yapısını oluşturan en küçük eleman “mesken”dir. Meskenler, yapı malzemesi, şekil ve çeşitli kısımlarının düzeni (plân) ile içinde buldukları coğrafi koşulların etkisini taşıdıkları ve bu etkiyi yansıttıkları oranda coğrafi bir önem taşırlar. Coğrafi çevreye en iyi uyum ve buldukları çevrenin etkisini yansıtan meskenler daha çok kır meskenleridir (Denker, 1977: 59-60). Aralarında şehir konutlarına geçiş tipi şeklinde adlandırılabilir nitelikte olanlar da bulunmasına rağmen, kır meskenleri genellikle doğal çevrenin etkisinde kalarak inşa edilmişlerdir (Doğanay, 1994: 312). Aynı zamanda kır meskenleri fiziki koşulların yanında, içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal faktörlerin de etkisi altında kalır. Ekonomik ve sosyal durumun etkisi hem yapı malzemelerinde hem de şekil ve plân üzerinde görülür (Denker, 1977: 61). Böylece meskenler yalnızca birbirinden farklı özellikler gösteren coğrafi mekânlarda değil, homojen karakter taşıyan alanlarda, hatta aynı yerleşme ünitesi içinde bile farklı tip ve özellikler gösterebilmektedirler (Sergün, 1986: 95).

Kumalar Çayı havzasında bulunan, 22 köy yerleşmesindeki meskenlerin tipleri, fonksiyonları ve yapı malzemeleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Meskenlerin şekil, fonksiyon ve yapı malzemeleri açısından farklı özellikler göstermesinde, jeolojik yapı, iklim özellikleri, sosyokültürel ve ekonomik yapı gibi faktörler etkili olmuştur. Kır meskenleri eklentileri ile birlikte bir bütün olarak değerlendirildiğinde, planlarının genellikle ekonomik faaliyete göre şekillendiği görülmektedir. Tarımla uğraşan ailelerin mesken eklentilerinde depo, ambar ve kuruluk yer alırken, hayvancılık faaliyetlerine bağlı olarak ahır ve samanlık gibi eklentiler ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, kır meskenlerinin zaman içinde yapı, şekil ve fonksiyonel açıdan hızlı bir değişim sürecine girdiği görülmektedir. Özellikle ulaşım alanındaki ilerlemeler, taşıma araçlarının sayı ve kapasite bakımından gelişmesi ile birlikte tuğla, kiremit, demir, çimento gibi yapı malzemelerinin kırsal kesime de kolaylıkla ulaşması, yöre halkının sosyokültürel ve ekonomik koşullarında meydana gelen gelişmeler, kır meskenlerinde değişime neden olmaktadır. Böylece doğal ve kültürel coğrafi özellikleri yansıtan geleneksel meskenlerden modern meskenlere geçiş yaşanmaktadır.

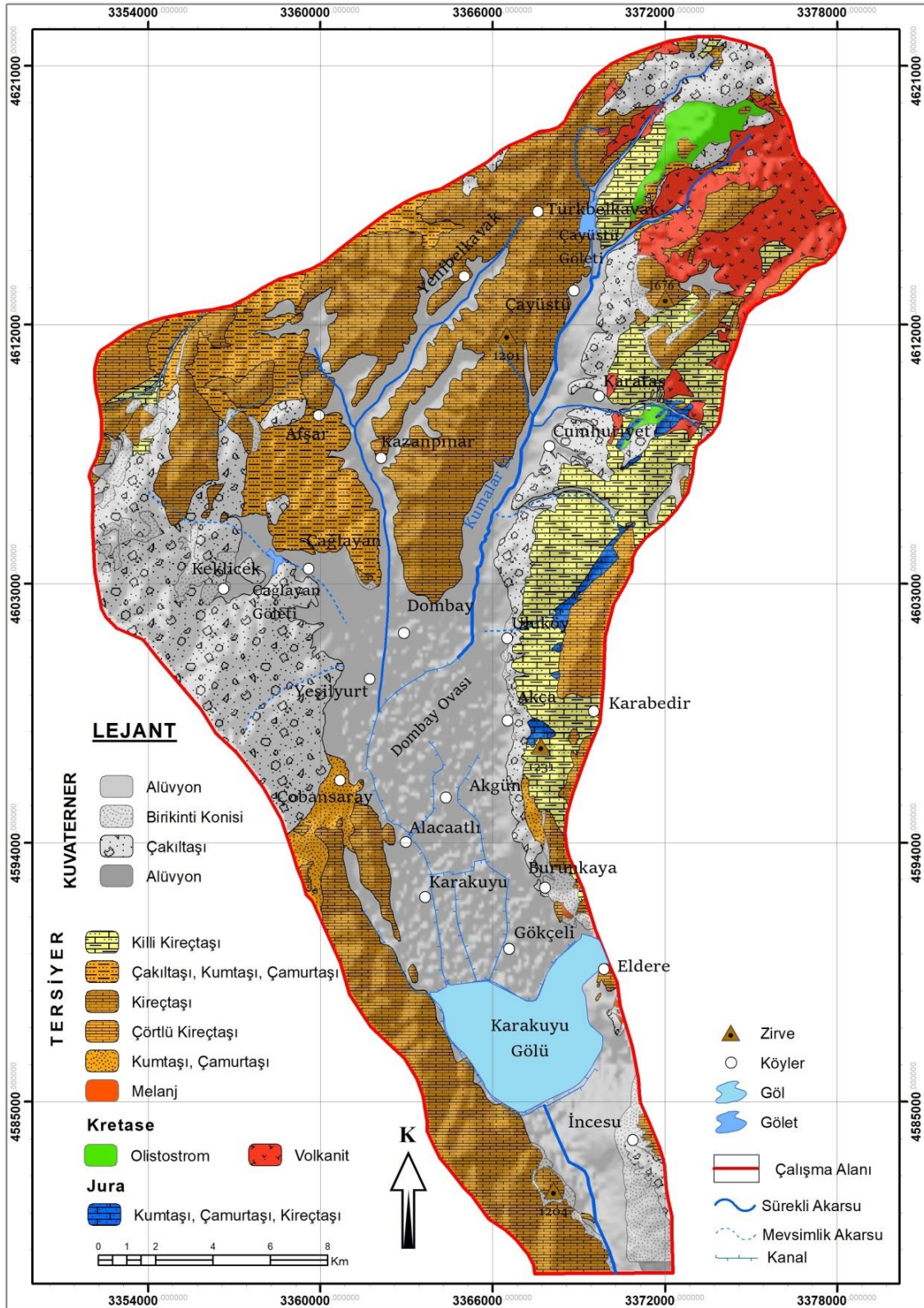
1.1. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Özellikleri

Kumalar Çayı havzası, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde yer almaktadır. Saha, kuzeyde Sandıklı ve Kızılören (Afyonkarahisar), güneyde Keçiborlu ve Gönen (Isparta), doğuda Uluborlu (Isparta), batıda Evciler ve Dinar (Afyonkarahisar) ilçeleri ile komşudur (Harita-1). Akdeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgelerini birbirine bağlayan önemli karayollarının kavşak noktasında yer alan araştırma sahası, 650 km² yüzölçümüne sahiptir. Çalışma alanının kuzeyinde yer alan Türkbelkavak ve Yenibelkavak köyleri idari açıdan Kızılören (Afyonkarahisar) ilçesine bağlı iken, sahanın güneyinde yer alan İncesu Köyü Keçiborlu'ya (Isparta) bağlıdır. Araştırma sahasının merkezi kısmında yer alan Dombayovası'nda ve çevresinde bulunan yerleşmeler ise Dinar ilçesine bağlı idari üniteleri oluşturmaktadır.

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

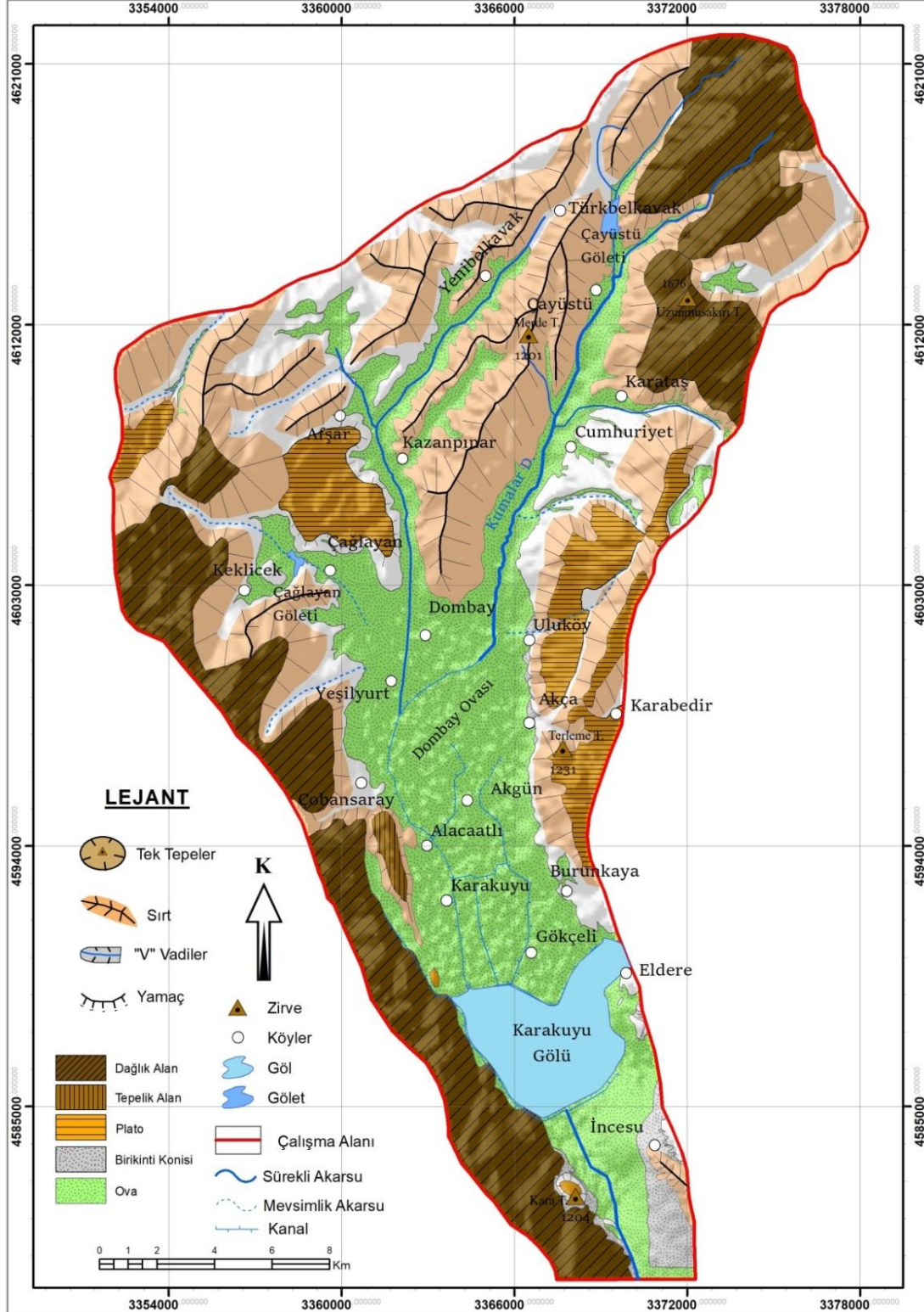
Kumalar Çayı havzası ve yakın çevresi jeolojik yapı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Araştırma sahasında Mesozoik, Tersiyer ve Kuvaterner dönemlerine ait formasyonlar bulunmaktadır (Harita-2). Geniş bir alanda yayılış gösteren Mesozoike ait kalker formasyonlar, çok yerde masif yapıları, kristalize ve dolomitik özelliklere sahiptirler. Bünyelerinde kil ve kum oranının düşük oluşu karstlaşmaya elverişli bir ortam yaratmıştır (Kahraman, 1998: 204).

Harita-2. Araştırma Sahasının Jeoloji Haritası

(Kaynak: MTA, Türkiye jeoloji haritası 1/100.000 ölçekli Afyon paftasından yararlanılarak çizilmiştir.)

Araştırma sahası ve çevresinin bugünkü jeomorfolojik karakterleri kazanmasında rol oynayan en önemli gelişme üst Pliyosen tektonik hareketleridir. Blok faylanmalar halinde oluşan bu hareketlerle Dombayova çökerken, dağlık alanları teşkil eden kısımlar yükselmeye uğramıştır (Kahraman, 1998: 206). Dombayova grabeni KB-GD yönünde uzanan tektono-karstik kökenli bir depresyon alanıdır (Polat vd., 2011: 456). Dombayova'nın yaklaşık uzunluğu 10 km'yi bulur. Eni ise 7 km'dir (Yılmaz, 2004: 9-10). Ova tabanını Karakuyu sulak alanı ikiye böler. Burası Kumalar Çayı ve Güdül Dere gibi akarsuların getirdiği alüvyonlarla örtülüdür (Polat vd., 2011: 456) (Harita-3).

Harita 3. Araştırma Sahasının Jeomorfoloji Haritası

(Kaynak: HGK'nın 1/100.000 ölçekli Afyon topoğrafya haritasından yararlanılarak çizilmiştir.)

Araştırma sahasına en yakın konumda yer alan Dinar Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre Kumalar Çayı havzasında yıllık ortalama sıcaklık değeri 12.7 °C, yıllık toplam yağış miktarı 441.2 mm'dir (Kafalı Yılmaz, 2009: 64-84). Araştırma sahasındaki en önemli hidrografik birim Karakuyu Gölü'dür. Karakuyu Gölü, Büyük Menderes Nehri yukarı havzasının membaında yer almaktadır (Bulut vd., 2016: 369). Karakuyu depolamasını besleyen yüzey sularından biri 1744 m yüksekliğindeki Gökhorlak Tepe eteklerinden çıkan pınarların oluşturduğu Kumalar Çayı'dır (Uzunkaya, 2016: 17).

Araştırmaya konu olan Kumalar Çayı havzasında 22 köy yerleşmesi ve 11 mahalle yerleşmesi bulunmaktadır. 2018 yılı ADNKS verilerine göre havzanın toplam nüfusu 3580 kişidir. Çalışma alanında, temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Tarımsal faaliyetler arpa ve buğday gibi tahıl ürünleriyle temsil edilmektedir. Sahada, geçmişten günümüze kadar en önemli kırsal uğraşı olan hayvancılık faaliyetleri genellikle ekstansif yöntemlerle yapılmaktadır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, Kumalar Çayı havzasında yer alan kırsal meskenlerin genel özelliklerini meskenler ve çevre ilişkisi ekseninde açıklamaya çalışmak, kırsal meskenlerde geçmişten günümüze kadar yaşanan değişimleri ortaya koymaktır. Bu çalışmada, Kumalar Çayı havzasında yer alan kırsal meskenlerin genel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkışında etkili olan faktörler coğrafi açıdan ele alınmıştır. Ayrıca son yıllarda kırsal meskenlerde ortaya çıkan modernleşme eğilimlerine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda havzadaki kır meskenlerinin tipleri, yapı malzemeleri, fonksiyonel özellikleri, çatı tarzları belirlenerek coğrafi çevre ile ilişkileri ve süreç içindeki değişimleri incelenmiştir. Araştırmada betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sahasında 2018 yılında arazi gözlemleri yapılarak, hâkim konut tipini oluşturduğu düşünülen meskenler örneklem olarak seçilmiş ve planları incelenmiştir. Literatür taraması, meskenlerde yaşayan kişilerle yapılan ayrıntılı görüşmeler, sahada çekilen fotoğraflar ve çizilen mesken planları ile çalışma betimsel olarak analiz edilmiştir. Böylece kırsal meskenler ve eklentilerinin doğal, kültürel ve sosyoekonomik faktörlerle olan ilişkilerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

3. MESKENLER VE COĞRAFİ ÇEVRE İLİŞKİLERİ

Kır meskenleri, doğal çevrenin etkisini bariz bir şekilde yansıtan konut tipleridir. Ancak, araştırma sahasında günümüzde ulaşımın gelişmesi, kır-şehir arası ilişkilerin artması, havza halkının sosyokültürel ve ekonomik yapısında meydana gelen gelişmeler gibi nedenlerle meskenlerin inşasında kullanılan malzemenin temininde çevrenin etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Kumalar Çayı havzasında yer alan hemen her köyde meskenlerin inşasında demir, çimento, tuğla gibi yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Araştırma sahasındaki köylerde şehir meskenlerine benzer modern konutların sayısı giderek artmasına rağmen, coğrafi çevrenin etkisini yansıtan çok sayıda geleneksel mesken örneği de bulunmaktadır.

3.1. Meskenlerin Jeolojik Yapı İle İlişkisi

Çevrenin meskenler üzerindeki en önemli etkisi, meskenlerin inşasında kullanılan yapı malzemelerinde görülmektedir. Çevreden kolay ve ucuza temin edilen taş, toprak ve ahşap malzemenin kullanılmasıyla oluşturulan kır meskenleri coğrafi çevrenin etkisini belirgin bir şekilde yansıtmaktadırlar. Kumalar Çayı havzasındaki geleneksel meskenlerin büyük çoğunluğunda ana yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmıştır (Foto-1). Kerpiç, ülkemizdeki kır meskenlerinin inşasında kullanılan en yaygın malzeme durumundadır (Doğanay, 1994: 324). İyi bir yalıtım özelliğine sahip olan kerpiç, kış aylarında meskenlerin fazla soğumasını engellerken, sıcak yaz günlerinde ise meskenin iç kısımlarının dışarıya göre daha serin olmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan araştırma sahasındaki köylerin büyük bölümünün, merkezi kısımda yer alan Dombayova çevresinde; birikinti konilerinin üzerinde veya hemen gerisinde ya da alüvyal ova tabanında kurulmuş olmaları da kerpiç kullanımının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Nitekim bu yerleşmelerin çevresinde fazlaca bulunan alüvyon malzeme, kerpiç yapımına son derece elverişlidir. Böylece çevreden kolayca temin edilen toprak, kerpiç yapımında kullanılmak suretiyle, meskenlerin inşasında önemli bir rol oynamıştır (Akbulak, 2007: 252-253). Araştırma sahasındaki köylerin tamamında kerpiç meskenlere rastlanmakla birlikte, kerpiç meskenlerin yoğun olarak bulunduğu yerleşmeler; Dombay, Yeşilyurt, Cumhuriyet gibi ova köyleridir.

Fotoğraf 1. Dombay Köyü'nde Kerpiç Mesken Görünümü. Kerpicin ana yapı malzemesi olarak kullanıldığı bir kırsal mesken örneği. Havzadaki kerpiç meskenlerin çoğu günümüzde terk edilmiş durumdadır.

Taş, havzadaki meskenlerin inşasında kerpiçten sonra en fazla kullanılan yapı malzemesidir (Foto-2). Ancak taşın ana yapı malzemesi olarak kullanımı azdır. Bunun nedeni, taşın diğer yapı malzemelerine göre daha zor temin edilmesidir. Taş; kerpiç ya da tuğladan yapılan meskenlerde yardımcı yapı gereci olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, sahadaki meskenlerin neredeyse tamamında belirli oranlarda taş kullanıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle meskenlerin temeli ve mesken duvarlarının yarısına kadar taş kullanıldığı görülmektedir (Foto-3).

Fotoğraf 2. Yenibelkavak Köyü'nde Taş Mesken ve Eklentisinden Bir Görünüm. Havzada, taşın ana yapı malzemesi olarak kullanıldığı meskenlere az da olsa rastlanmaktadır. Taş, meskenin yan duvarlarının ve iç bölmelerinin örülmesinde kullanılmaktadır. Duvarları örerken bağlayıcı olarak genellikle çamur harcı, kireç harcı ya da çimento harcı vb. malzemelerden yararlanılmaktadır.

Fotoğraf 3. Gökçeli Köyü'nde Taş ve Tuğlanın Birlikte Kullanıldığı Bir Mesken Görünümü. Araştırma sahasında, taş genellikle kerpiç ya da tuğla kullanılarak yapılan meskenlerde yardımcı malzeme olarak kullanılmaktadır.

Taş meskenler, yakın çevrede bulunan taşların cinsine ve bölgenin sosyo-ekonomik özelliklerine bağlı olarak çeşitlenirler. Örneğin; ülkemizde taşın yapı malzemesi olarak kullanıldığı sahalarda daha çok kalker ve volkanik kayalar kullanılmıştır (Zaman, 2017: 927). Kumalar Çayı havzası ve yakın çevresi jeolojik yapı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Sahanın kuzeydoğu kesiminde, Mesozoik'e ait Kretase yaşlı volkanik araziler yer almaktadır. Tersiyer döneminde oluşmuş kalker formasyonlar ise havzada geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Sahada yer alan köylerin bir kısmı (Türkbelkavak, Yenibelkavak, Kazanpınar, Karabedir) killi-kalkerli ve kalkerli yapı üzerinde kurulmuştur. Havzanın merkezi kısmında yer alan Dombayova'nın taban kesimi Kuvaterner dönemine ait alüvyonlarla kaplıdır. Gökçeli, Karakuyu, Alacaatlı, Akgün, Dombay ve Yeşilyurt köyleri bu alüvyal araziler üzerinde kurulmuştur (Harita-2). Dolayısıyla, sahanın jeolojik özellikleri kır meskenleri üzerinde etkili olmuş ve meskenlerin inşasında söz konusu kayalar ana yapı malzemesi ya da yardımcı malzeme olarak kullanılmıştır.

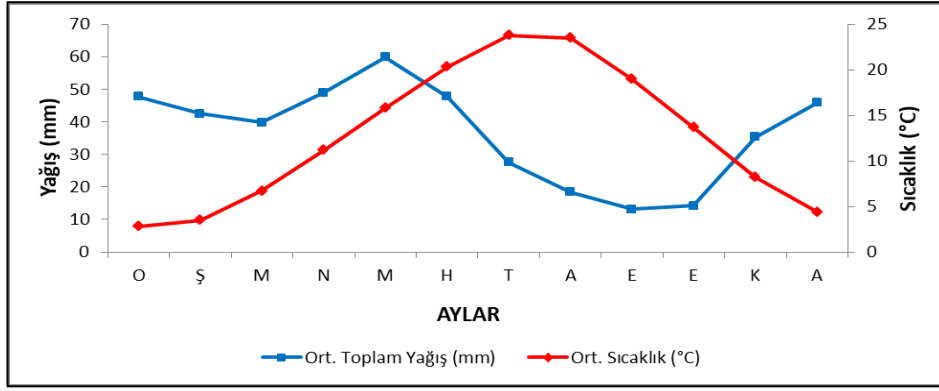
3.2. İklim Özellikleri ve Meskenlerle İlişkisi

Göller Yöresi'nde yer alan çalışma alanı Akdeniz iklimi ile İç Anadolu'nun Karasal iklimi arasında geçiş iklimine sahiptir. Kumalar Çayı havzasında meskenler iklim şartlarına göre şekillendirilmiştir. İklim, etkisini özellikle meskenlerin duvar kalınlıkları üzerinde gösterir. Nitekim, kerpiç ve taş meskenlerin duvarları yaz ve kış mevsiminin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla kalın bir şekilde inşa edilmiştir. Araştırma sahasının sıcaklık değerlerinde yükselti, enlem faktörü ve denize olan uzaklık önemli rol oynamaktadır. Araştırma sahasına en yakın konumda yer alan Dinar İlçesi Meteoroloji İstasyonu verilerine göre Aralık, Ocak ve Şubat aylarındaki ortalama sıcaklıkların 2.8 °C (Ocak) ile 4.4 °C (Aralık) arasında değiştiği görülür. Bununla birlikte, en soğuk ayı oluşturan Ocak ayının ortalama en düşük minimum sıcaklık değeri 0 °C nin altına düşmektedir (-1.2 °C). Araştırma sahasının Temmuz ve Ağustos aylarındaki sıcaklık değerleri incelendiğinde, yüksek sıcaklıkların etkili olduğu görülür. Buna göre, Temmuz ve Ağustos aylarında mutlak maksimum sıcaklıklar sırasıyla, 31.3 °C ve 31.4 °C dir (Tablo-1). Havzada, yaz ve kış mevsimlerinde görülen sıcaklık değişimleri nedeniyle oldukça kalın yapılan duvarlar, ısı yalıtımı sağlayarak meskenlerin kışın sıcak, yazın ise serin olmasını sağlamaktadır.

Tablo 1. Kumalar Çayı Havzasında Sıcaklık Değerlerinin Aylara Dağılışı

İstasyon	Meteorolojik Ögeler	AYLAR												YILLIK
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
DİNAR	Ort. Sıc. (°C)	2.8	3.5	6.7	11.2	15.8	20.3	23.8	23.5	19.0	13.7	8.2	4.4	12.7
	En Yük. Sıc. (°C)	7.8	8.8	12.9	17.5	22.7	27.5	31.3	31.4	27.4	21.5	14.7	9.3	19.4
	En Düş. Sıc. (°C)	-1.2	-0.9	1.1	5.1	8.6	12.3	15.8	15.5	11.1	7.4	3.2	0.5	6.5

(Kaynak: Kafalı Yılmaz, 2009: 64)

Şekil 1. Kumalar Çayı Havzasında Yağış-Sıcaklık İlişkisi

İklim faktörü çatıların şekline ve eğimlerine de etki etmektedir. Havzadaki meskenlerin çatıları genellikle “kırma çatı” şeklindedir. Bununla birlikte, “çadır örtü” çatı tiplerine de rastlanmaktadır. Mesken eklentilerinden olan ahırların çatıları ise “beşik örtü” şeklinde inşa edilmiştir. Dinar İlçesi Meteoroloji İstasyonu verilerine göre, Kumalar Çayı havzasında ortalama yıllık toplam yağış miktarı 441.2 mm dir. Yağış en fazla ilkbahar (156.6 mm) ve kış (130.1 mm) mevsimlerinde düşmektedir (Şekil-1). Yıllık ortalama karla örtülü gün sayısı 13.6, yıllık ortalama kar yağışlı gün sayısı 14.2 dir (Kafalı Yılmaz, 2009: 84-95). Buna göre, kar yağışının etkili olduğu araştırma sahasında düz damlı meskenler pek yaygın değildir. Düz damlı meskenlerin çatılarında, yağış nedeniyle suların birikmesi ve tavandan sızması sonucunda bu meskenlere sonradan kiremit örtülü, eğimli çatı eklenmiştir. Günümüzde düz toprak damlara sadece eski tip ahırlarda rastlanmaktadır. Yağışın çeşidi ve miktarı çatıların eğimli ve kiremit örtülü olmasını gerekli kılmıştır.

Klimatik özellikler, mesken pencerelerinin büyüklüğü ve yönü üzerinde de etkiye sahiptir. Dinar Meteoroloji İstasyonunun yıllık rüzgâr frekansına bakıldığında, % 41.9 ile N 76.5° E olmak üzere tek egemen yönden esen rüzgârlar egemendir (Kafalı, Yılmaz, 2009: 62). Kuzey sektörlü rüzgârların sıcaklığı düşürmesinden dolayı, araştırma sahasında pencereler genellikle meskenin güney cephesinde yer almaktadır. Meskenin kuzey cephesine ise daha az veya daha küçük pencereler konulduğu dikkati çekmektedir.

4. MESKEN TIPLERİ

4.1. Eski Tip Meskenler

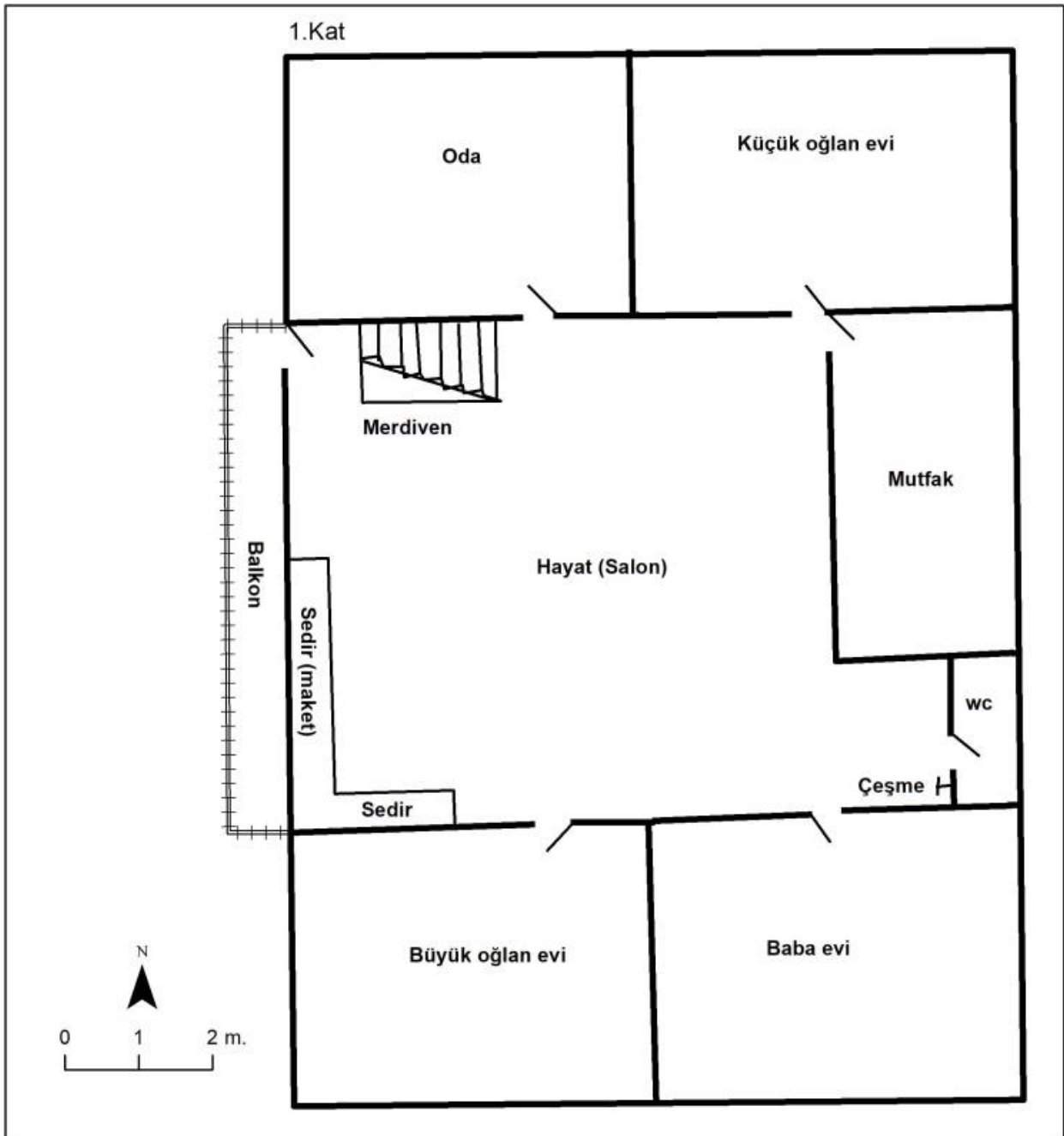
Kumalar Çayı havzasında, kerpiç ve taş meskenler köy yerleşmelerinin içinde bulunduğu coğrafi koşulların etkisinde gelişmiş eski meskenlerdir. Bu meskenler, uğraşılan iktisadi faaliyete göre tek katlı ya da iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Temel geçim kaynağı büyükbaş hayvancılık olan ailelerde, geçmişte evlerin alt katı ahır ve samanlık olarak kullanılırken, günümüzde ahırlar evlerin yanına inşa edilmeye başlanmıştır. Küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlarda da benzer şekilde iki katlı meskenlere rastlanmaktadır. Bu meskenlerin alt katı ve önündeki bahçe küçükbaş hayvanların barınması için kullanılmaktadır (Foto-4).

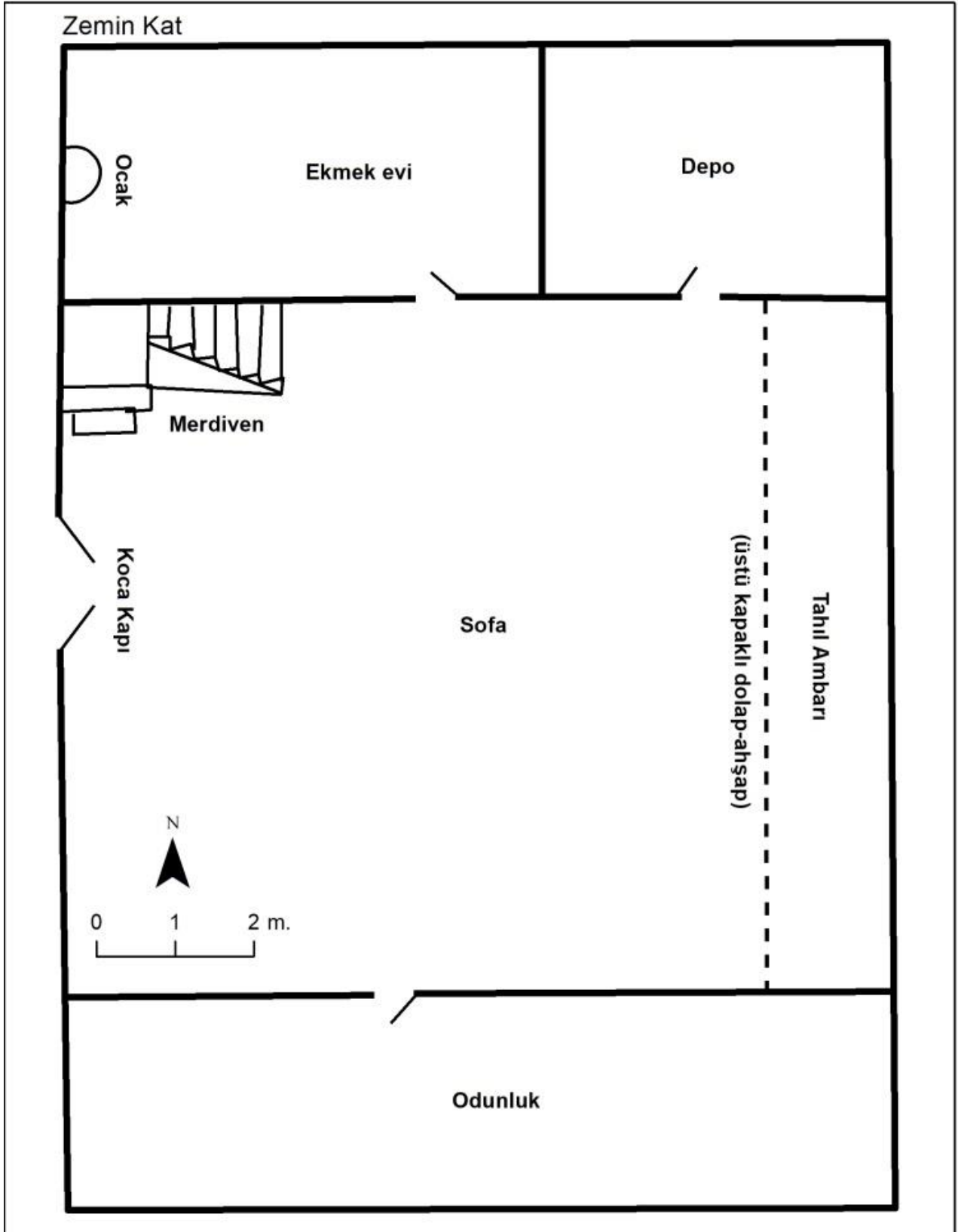

Fotoğraf 4. Karataş Köyü'nde İki Katlı Geleneksel Köy Meskeni. Üst katında ikamet edilen meskenin alt katı ve bahçesi küçükbaş hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır.

Araştırma sahasında, “hanay” olarak adlandırılan iki katlı geleneksel kır meskenlerine sıkça rastlanmaktadır (Foto-5). Hanayın giriş kapısı iki büyük ahşap kanattan oluşmakta ve giriş katında ekmekevi (ocak), odunluk, depo, ambar gibi bölümler yer alırken, üst katında dört oda bulunmaktadır (Şekil-2). Bu odaların kapıları “hayat” adı verilen bir salona açılmaktadır. Odalarda “yükçük” adı verilen ve çeşitli eşyaların konulduğu dolaplar mevcuttur. Hanaylar, geleneksel aile yapısına uygun olarak planlanmıştır. Evin en önemli bölümünü oturma odası oluşturmaktadır. Hanayda mutfak, hayat kısmının bir köşesinde yer almaktadır. Banyo ve tuvalet geçmişte evden ayrı avluda yer alırken, günümüzde mesken içerisine alınmıştır. Meskenin iç ve dış duvarları, toprağın içine saman karıştırılarak oluşturulan çamur harç ile sıvanıp üzeri kireç ile boyanmaktadır.

Kumalar Çayı havzasında meskenler genellikle avlu içinde yer almaktadır. Meskenlerin sokakla bağlantıları avluya açılan ve “Koca Kapı” olarak adlandırılan kapı ile sağlanmaktadır (Yasak ve Oğan, 2019: 513). Eskiden öküz kağınlarının ve at arabalarının geçmesi için kullanılan koca kapı, günümüzde traktör, romörk, biçerdöver, patoz, kamyonet gibi tarımsal faaliyetlerde kullanılan araçların ve arabaların girişi için kullanılmaktadır (Üzülmez ve Yılmaz, 2017: 246). Meskenlerin çoğunda ahır, ağıl, samanlık, sütçük, kümes, depo, odunluk, kuruluk ve ocak gibi eklentiler bulunmaktadır.

Şekil 2. Yörede Hanay Olarak Adlandırılan 180 Yıllık Meskenin Şematik Plânı.

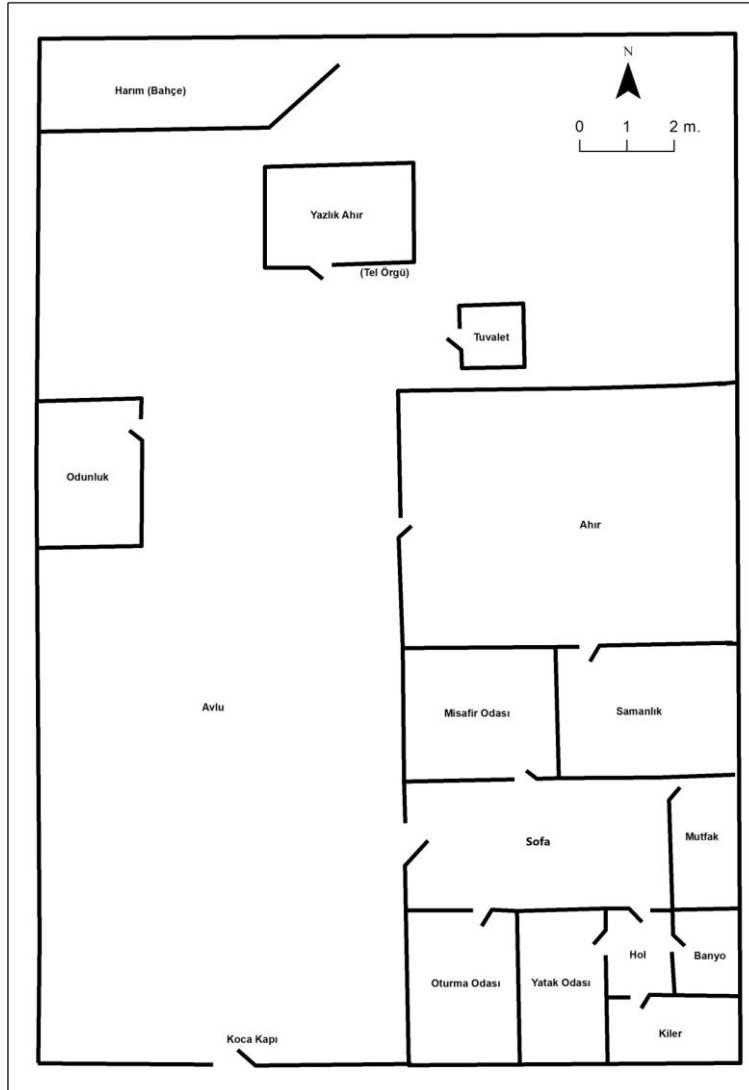
(Kaynak: Arazi çalışmasında çekilen fotoğraflardan yararlanılarak çizilmiştir (2018).)

İncesu Köyü'nde bulunan hanay iki katlıdır. İncesu Köyü halkı ile yapılan görüşmelerde, Kurtuluş Savaşı döneminde bu hanayda Türk ordusunun konakladığı belirtilmiştir.

Fotoğraf 5. Şematik Planı Verilen Hanayın Görünümü. İncesu Köyü'nde yer alan hanayın girişi iki kanatlı büyük ahşap kapıdan sağlanır. Girişte geniş bir sofa ve kapıları sofaya açılan ekmek evi, odunluk, depo ve ambar bulunmaktadır. Meskenin üst katında ise kapıları hayata (salon) açılan dört oda bulunmaktadır. Balkon ve kiremit örtülü çatı sonradan eklenmiştir.

Havzadaki tek katlı geleneksel meskenler genellikle avlu içinde olup, avluya tek kanatlı veya iki kanatlı koca kapıdan giriş yapılır. Avlunun büyüklüğü mülkiyet sahibinin arazi büyüklüğüne göre değişmektedir. Tek katlı kır meskenleri normal şartlarda 4 odadan oluşmakla birlikte, oda sayıları ailenin nüfus büyüklüğüne ve ekonomik yapısına göre değişiklik göstermektedir. Mutfak ve banyo meskenlerin içinde olmasına rağmen tuvaletler meskenlerin içinde veya dışında olabilmektedir. Meskenlerin çoğunda ailenin uğraştığı ekonomik faaliyeti yansıtan çeşitli eklentiler bulunmaktadır. Ayrıca, avlunun bir köşesinde ailenin ihtiyacını karşılamaya yönelik oluşturulan ve yörede "harım" olarak adlandırılan küçük bir bahçe yer almaktadır (Şekil-3).

Şekil 3. Cumhuriyet Köyü'nde Tek Katlı Geleneksel Bir Meskenin Şematik Planı.
(Kaynak: Arazi çalışmasında çekilen fotoğraflardan yararlanılarak çizilmiştir (2018).)

5. MESKEN EKLENTİLERİ

Kır meskenleri işlevsel açıdan ele alındığında iki bölümden oluştuğu görülür. Birinci bölüm mesken sahibinin ikamet ettiği yerdir. İkinci bölüm ise tarımsal faaliyetlerde kullanılan çeşitli araç ve gereçlerin konulduğu depo, kuruluk, ambar, ahır, ağıl, samanlık, sütlük, kümes, odunluk, ocak gibi eklentilerden oluşmaktadır. Eklentiler, ailenin uğraştığı ekonomik faaliyete göre inşa edilmektedirler. Dolayısıyla, araştırma sahasında gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler, meskenlerin eklentilerine yansımaktadır.

Kumalar Çayı havzasında, meskenlerin en önemli eklentileri ahır, ağıl ve samanlıktır. Aileler gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak, gerekse ek gelir elde etmek için 5-10 baş hayvan beslemektedirler. Bu nedenle araştırma sahasında ahır ve samanlık yaygın olarak görülen mesken eklentileridir. Bununla birlikte, küçükbaş hayvancılık yapılan meskenlerde “ağıl” olarak adlandırılan eklentilere de rastlanmaktadır. Ahır, ağıl ve samanlık gibi eklentiler meskenlerin alt katında olabildiği gibi, avlunun şekline ve büyüklüğüne göre ayrı da yer alabilmektedirler. Havzada, 2000’li yıllardan bu yana inşa edilen meskenlerde söz konusu eklentiler meskenlerin yanına veya meskenden ayrı olarak inşa edilmektedirler. Köylerde geçmişte yapılmış olan ahır, ağıl ve samanlık gibi eklentilerin kerpiçten yapıldığı dikkati çekmektedir. Günümüzde hayvancılıkla uğraşan kişiler ise söz konusu eklentilerin yapımında inşa malzemesi olarak briket veya tuğlayı tercih etmektedirler (Foto-6). Bunun yanı sıra yazlık ahır ve ağılların yapımında daha ekonomik olması nedeniyle saç örtü de kullanılmaktadır (Foto-7).

Fotoğraf 6. Burunkaya Köyü’nde Briketle Yapılmış Hayvan Barınağı. Geçmişte meskenlerin alt katı hayvan barınağı olarak kullanılırken, günümüzde bu eklentiler meskenin yanına ya da meskenden ayrı olarak inşa edilmektedir. Briket kullanılarak yapılan bu hayvan barınağı meskenden ayrı inşa edilmiştir.

Fotoğraf 7. Burunkaya Köyü’nde Saç Malzemeden Yapılmış Küçükbaş Hayvan Barınağı. Son yıllarda yazlık olarak yapılan ahır ve ağıllarda yapı malzemesi olarak saç örtü kullanılmaktadır. Saç örtü kullanılarak yapılan bu küçükbaş hayvan barınağı da meskenden ayrı bulunmaktadır.

Meskenlerde yer alan bir başka eklenti çeşidi samanlıktır. Hayvancılıkla uğraşan ailelerin saman koymak amacıyla inşa ettikleri bu eklentiler, kerpiç veya taş duvarlı yapılardır. Samanlık bazı köy meskenlerinde ahır içerisinde yer alırken, bazı meskenlerde ahırın yanına ve bahçe duvarına bitişik şekilde yapılırlar.

Diğer bir eklenti çeşidi ocaklardır. Geleneksel meskenlerin çoğunda avluda veya mesken içerisinde ocak (ekmek evi) bulunur (Foto-8). Bu ocaklarda saç üzerinde bazlama, yufka gibi ekmek pişirilir. Ocakların şekilleri kare ya da kubbe biçiminde olup, yapımında tuğla, çimento, kireç gibi yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Ancak her meskende bu eklentilerin tamamı bulunmamaktadır. Örneğin; hayvancılıkla uğraşan ailelerin yaşadığı meskenlerde ahır, ağıl, samanlık ve sütük gibi eklentiler mevcut iken, hayvancılığın yapılmadığı meskenlerde bu eklentiler yer almamaktadır.

Fotoğraf 8. Keklice Köyü'nde Ekmek Pişirme Amacıyla Kullanılan Ocaktan Bir Görünüm. Ekmek pişirme amacı ile kullanılan ocaklar havzadaki meskenlerin çoğunda mevcuttur.

6. YENİ (MODERN) MESKENLER

Son yıllarda kır meskenleri üzerinde coğrafi çevrenin etkisi azalmış ve insanın etkisi artmış durumdadır (Özav ve Yılmaz, 2007: 144). Ulaşım sistemlerinin gelişmesi ile birlikte şehirle olan ilişkilerin artması, sosyoekonomik yapının iyileşmesi gibi faktörlere bağlı olarak kırsal yerleşmelerde mesken tipleri, yapı malzemeleri ve meskenlerin kullanım özelliklerinde bazı değişimler meydana gelmiştir. İki katlı veya tek katlı olarak inşa edilen bu konutlar, çağdaş yapı malzemeleri (tuğla, demir, çimento vb.) kullanılarak geniş bir şekilde inşa edilmiştir. Ayrıca yeni (modern) meskenlerde, eski tip meskenlerde olan eklentiler ortadan kaldırılmıştır. Havzadaki köy yerleşmelerinde, şehirselleşen nitelikli çağdaş konutların sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Foto-9).

Fotoğraf 9. İncesu Köyü'nde Modern Bir Mesken Görünümü. Günümüzde geleneksel yapı tarzı ve gereçleri terk edilmiş olup, konutlar çağdaş yapı malzemeleriyle betonarme olarak inşa edilmektedir. Dolayısıyla araştırma sahasında geleneksel köy meskenlerinden modern meskenlere geçiş görülmektedir.

Modern konutlar, gelir düzeyi yüksek olan insanlar tarafından yaptırılmıştır. Özellikle “Karakuyu Gölü” yakınında yer alan Karakuyu, Gökçeli, İncesu köylerindeki konutlarda modernleşme eğiliminin daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Söz konusu yerleşmelerdeki modern konutlar gerek yurtiçine gerekse yurtdışına göç eden kişiler tarafından yaptırılmıştır. Göçe katılan ailelerin gittikleri yerlerdeki yaşam biçimlerini ve kültürlerini kırsal yerleşmelere getirmeleri sonucunda modern konutlar yaptırıldıkları görülmektedir. Bu konutlar genellikle tatillerini köylerinde geçirmek isteyen aileler tarafından yılın belirli zamanlarında kullanılmaktadır. Şehir konutlarına benzer yapıda olan modern konutlar, belirli bir plana göre inşa edilmiş ve ailenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak, bu konutların gerek yapı malzemesi gerekse kırsal coğrafi görünüm açısından doğal çevre ile uyumlu olmadığı görülmektedir.

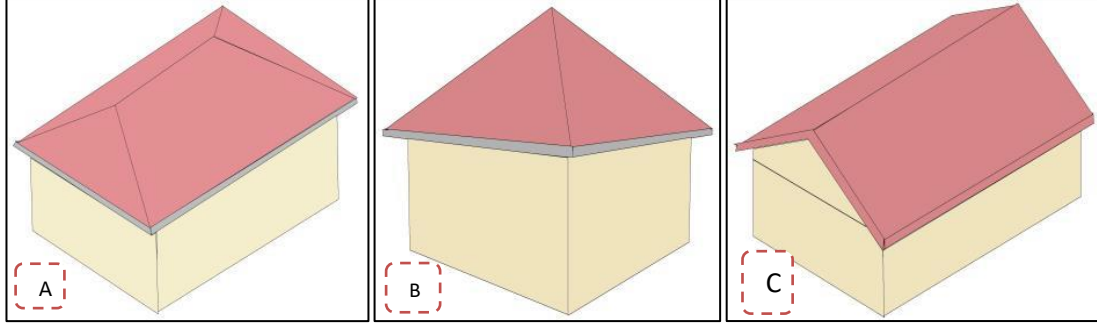
7. MESKENLERİN ÇATI TARZLARI

Araştırma sahasındaki kır meskenlerinin çatıları, yapımlarında kullanılan malzeme bakımından benzer özellikler göstermektedir. Meskenlerin çatıları, ahşap ve kiremit birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Çatıların iskelet kısmında ahşap kullanılırken, örtü malzemesi olarak kiremit kullanılmıştır. Havzada yer alan geleneksel köy meskenlerinin çatıları, önceden düz toprak dam ile örtülü iken, son yıllarda bu toprak damların üzeri ahşap iskeletli kiremit çatı ile örtülmüştür. Meskenlerin çatıları genellikle “kırma çatı” tarzında inşa edilmiştir (Foto-10). Dört tarafa eğimli olan kırma çatı tarzındaki çatı tipleri konutlarda yoğun olarak kullanılmıştır. “Çadır örtü” şeklindeki çatı tipleri ise meskenlerde kullanılmakla birlikte, köy camilerinin çatılarında kullanıldığı dikkati çekmektedir. “Kırma çatı” ve “çadır örtü” tarzındaki çatıların dört cephesi de yağmur suyunun akmasına imkân vermektedir. Her iki çatı sisteminde de duvarları nemden korumak için saçaklı bir yapı hâkimdir.

Ahır ve ağıllarda ise çatı tarzı olarak, iki yana eğimli olan “beşik örtü” tarzındaki çatılar inşa edilmiştir (Şekil-4). Bunun yanı sıra az da olsa düz damlı ahır ve ağıllar da bulunmaktadır. Eski ahırlarda çatıların yöreden temin edilen sazlıklarla kaplanıp, üstlerinin toprakla örtüldüğü dikkati çekmektedir (Foto-11). Ancak 2000’li yıllardan sonra inşa edilen ahır ve ağıllarda çatı malzemesi olarak kiremit ya da saç örtünün kullanıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 10. Akgün Köyü’nde Kırma Çatı (Mesken) ve Beşik Örtü (Ahır) Tarzında İnşa Edilen Çatı Tipleri. Meskenlerin çatıları genellikle kırma çatı tarzında inşa edilirken, ahır ve ağılların çatıları ise iki yana eğimli olan beşik örtü tarzında inşa edilmiştir.

Şekil 4. Kumalar Çayı havzasında kır meskenlerinin çatıları kırma çatı (A), çadır örtü (B) ve beşik örtü (C) tarzında inşa edilmişlerdir. (**Kaynak:** Arazi çalışmasında çekilen fotoğraflardan yararlanılarak çizilmiştir (2018).)

Fotoğraf 11. Cumhuriyet Köyü'nde Taş Duvarlı, Çatısı Sazlıklardan Yapılmış Düz Toprak Damlı Ahır. Araştırma sahasında yer alan Karakuyu Gölü'nde sazlıkların yoğun olarak bulunmasından dolayı eski mesken ve ahırların çatıları yöreden temin edilen sazlıklarla kaplanıp, üstleri toprakla örtülmüştür.

8. SONUÇ

Kumalar Çayı havzasında coğrafi çevre özellikleri, kırsal meskenlerin hem plan hem de yapı malzemesine bariz bir şekilde yansımıştır. Özellikle, yapım tarihi eski olan kır meskenlerinde coğrafi çevrenin etkisi daha açık bir biçimde görülmektedir. Ancak, zamana bağlı olarak geleneksel kır meskenlerinde modernleşmenin olduğu görülmektedir. Başlangıçta coğrafi çevre ile uyum içinde olan kırsal meskenlerin ekonomik yapıdaki iyileşmeler, ulaşım, iletişim ve teknolojiye gelişmeler, şehirle olan bağların artması sonucunda coğrafi çevrenin etkisini yansıtmaktan uzak modern meskenlere dönüştüğü tespit edilmiştir. Geleneksel kır meskenlerinde; yakın çevreden temin edilen kalker kayaçlar, toprak ve saman karışımı kerpiç ana yapı malzemesini oluştururken, modern meskenlerde; tuğla, çimento, demir, alçı vb. fabrikasyon yapı malzemeleri kullanılmış ve coğrafi çevreye yabancı olan mesken tipleri ortaya çıkmıştır. Meskenlerde modernleşme eğiliminin özellikle "Karakuyu Gölü" yakınında yer alan Karakuyu, Gökçeli, İncesu köylerinde daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu köylerden çevre illere (Antalya, Denizli, Isparta vb.) ve Avrupa'ya göç eden ailelerin önceki yaşam biçimlerini, kültürlerini ve maddi imkânlarını kırsal meskenlere entegre etmesi sonucunda modernleşme eğilimi hız kazanmıştır. Bu eğilim havzadaki diğer köylerde daha yavaş seyretmektedir. Bu durum gelenekler ve kültürden ziyade ailelerin gelir seviyesindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Netice itibariyle, Kumalar Çayı havzasındaki geleneksel kır meskenleri; doğal çevre ve yerel kültürü yansıtması bakımından önem taşıırken, yeni (modern) meskenler; havzadaki sosyokültürel ve sosyoekonomik yapıdaki değişimi ortaya koyması açısından önemli bir yere sahiptir. Sahadaki kırsal

meskenler ve eklentilerinin şekillenmesinde jeolojik yapı, iklimatik özellikler, hane sayısı, kültürel unsurlar, ekonomik etkinlikler gibi faktörler rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbulak, C. (2006). İznik Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bulut, İ., Çağlar Karapınar, B. ve Özoğul, B. (2016). "Karakuyu Gölü (Afyonkarahisar-Dinar) ve Yüzen Adaları", *TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 13-14 Ekim 2016, Ankara, s. 366-378.
- Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Kafalı Yılmaz, F. (2009). *İç Batı Anadolu Bölümü'nün İklim Özellikleri ve İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretime Etkileri*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Ün. Yayınları No: 71.
- Kahraman, N., Atayeter, Y. ve Arıbaş, K. (1998). Barla ve Karakuş Dağları Uzantılarının Jeomorfolojisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 2, 201-221.
- Özav, L. Ve Yılmaz, H. H. (2007). Çeltik İlçesinde Köy Konutları ve Temel Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 135-150.
- Polat, S., Güney, Y. ve Deniz, M. (2011). "Karakuyu Gölü Sulak Alanı ve Başlıca Problemleri", *Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi Kongre Kitabı*, 7-10 Eylül 2011, İstanbul, s. 450-467.
- Sergün, Ü. (1986). *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*, İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yayınları No: 3370.
- Tolun Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri*, İstanbul: İstanbul Ün. Yayınları No: 2275, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yayınları No: 93.
- Uzunkaya, K. (2016). *Dinar Karakuyu Sulama Sahasında Yer Alan Tarım İşletmelerinde Optimum Ürün Deseninin Doğrusal Programlama Yöntemi İle Planlanması*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Üzülmez, M. ve Yılmaz, A. (2017). Çıkrıkçı Köyü'nde (Manisa) Meskenler ve Çevre İlişkisi. *Studies Of The Ottoman Domain*, 7 (12), 237-254.
- Yasak, Ü. ve Oğan, O. (2019). Salihli İlçesinde Morfolojik Birimlere Göre Kırsal Yerleşmelerde Mesken Tipleri ve Kullanım Biçimlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Ekev Akademi Dergisi*, 80, 499-523.
- Yılmaz, Ö. (2004). Afyon İli Genel Coğrafya Özellikleri. *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon: Afyon Valiliği Yayın No: 21.
- Zaman, M. (2017). Türkiye'de Kırsal Meskenler ve Coğrafi Dağılımları. *Atatürk Ün. Sos. Bil. Enst. Dergisi*, 21 (3), 911-935.

